

BENDRŲJŲ MAKROEKONOMINIŲ VEIKSNIŲ POVEIKIO ŠALIES MOKESČIŲ KULTŪROS POKYČIAMS VERTINIMAS

Inga Maksvytienė¹, Mindaugas Dapkus²

¹ Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva, i.maksvytiene@evf.vdu.lt

² Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva, m.dapkus@evf.vdu.lt

crossref <http://dx.doi.org/10.5755/j01.em.17.3.2125>

Abstract

In article the concept of tax culture is presented, allocating possibilities of display of tax culture. The aim of the research is to estimate influence of the general macroeconomic factors on changes of tax culture of the countries.

The factors influencing tax culture, are allocated on two groups: the general and specific. The general factors, like as level of development of the national economy, level of the national education system, social position of citizens of the country, having influence on changes of tax culture are allocated and described. Changes of macroeconomic factors and change of tax culture of the states of EU are analyzed; and also influence of those factors on changes of tax culture is calculated and estimated. Analysis has shown that in the new and old EU countries which macroeconomic indicators weak, is available low level of tax culture because of not enough developed tax systems, an economic and social state policy, and on the other hand, low level of tax culture of those countries, in turn, causes low macroeconomic indicators in those countries.

Keywords: tax culture, tax culture expression, tax macroeconomic indicators, participants of tax system, general macroeconomic factors of tax culture.

JEL Classification: A13, E62, F43.

Įvadas

Temos aktualumas. Mokesčių kultūros samprata yra mažai nagrinėtas reiškinys ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Palyginus su Lietuva, šios srities užsienio tyrėjų yra nemažai, ir jų skaičius didėja (Schmölders, 1970; Schneider, F., Klingmair, 2004; Reckers, Sanders, Roark, 1994; Spitaler, 1954; Pausch, 1992; Neree, 2000; Nerre, 2001). Tačiau ir Lietuvoje jau vis daugiau mokslininkų, besidominčių ekonomikos ir kultūros bei mokesčių kultūros sąsajomis (Laumenskaitė, 2001; Beržinskas, 2002; Baltrušaitis, 2008; Jurgelevičienė, 2005; Levišauskaitė, Šinkūnienė, 2006; Pukelienė, Šinkūnienė, 2007). Bet ir šiandien nėra pakankamai darbų, analizuojančių mokesčių kultūros vertinimo problemas, pasigendama šios tyrimų srities metodikų įvairovės. Mažai nagrinėjami veiksniai, darantys įtaką mokesčių kultūrai, nuo kurios priklauso mokesčių sistemos veikimo efektyvumas ir valstybės ekonominės politikos sėkmingumas. Todėl veiksmų, sąlygojančių mokesčių kultūros pokyčius šalyje, išskyrimas, analizė, vertinimas ir mokesčių sistemos efektyvumas yra ypač svarbios šalių ekonominio ir socialinio augimo prielaidos.

Darbo objektas yra bendrųjų makroekonominių veiksnių poveikis šalies mokesčių kultūros sistemos pokyčiams.

Darbo tikslas – įvertinti bendrųjų makroekonominių veiksnių įtaką šalies mokesčių kultūros pokyčiams.

Darbo uždaviniai:

- 1) apibūdinti bendruosius makroekonominius veiksnis, turinčius įtaką mokesčių kultūros pokyčiams;
- 2) pateikti bendrųjų makroekonominių veiksnių įtakos šalies mokesčių kultūros pokyčiams metodiką;
- 3) remiantis bendrųjų makroekonominių veiksnių įtakos šalies mokesčių kultūros pokyčiams metodika, įvertinti Europos Sąjungos valstybių mokesčių kultūros pokyčius, veikiant makroekonominiams veiksniams.

Darbo metodai: palyginamoji mokslinės literatūros analizė, grafinė analizė, matematinis modeliavimas, statistinė palyginamoji analizė.

Mokesčių kultūra ją sąlygojančių makroekonominių veiksnių aspektu

Mokesčių kultūra, kaip socialinis reiškinys, pasireiškia per žmones, šalies piliečius, dalyvaujančius mokesčių sistemos kūrimo, vertinimo procesuose, bei per jų veiklos rezultatus. Mokesčių kultūros raiška suprantama nevienareikšmiškai. Priklausomai nuo to, kokią prasmę mokesčių kultūros sampratai teikė šią sąvoką naudoję autoriai, ji yra suprantama trejopai: per mokesčių sistemos dalyvių požiūrį bei jų elgseną atskirai paėmus ir požiūrio- elgsenos prizmių sintezę. Mokesčių kultūros pasireiškimo galimybė požiūrio (Boos, 1999) ar elgsenos (Martines-Vazquez, 2000; Tanzi, 2000) šviesoje sutinkama gana retai. Dažniau

pasitaiko trečiasis variantas, kai naudojama pirmų dviejų raiškos galimybių, požiūrio ir elgsenos, sintezė (Schumpeter, 1929; Spitaler, 1954; Pausch, 1992; Neree, 2000; Nerre, 2001), kur mokesčių kultūra siejama su mokesčių sistemos praktiniu taikymu bei yra įtakojama nacionalinės kultūros, kaip socialinės sistemos, pasireiškiančios per asmenybę. Kiekvienas mokestis veikia mokesčių sistemos dalyvių mąstymą ir elgseną ekonomiškai ir psichologiškai, o ekonominiai, socialiniai, istoriniai, geografiniai, psichologiniai skirtumai veikia konkrečios šalies mokesčių mokėtojus (Rakauskienė, 2006). Todėl sąlygojančių veiksnių įtaką mokesčių kultūrai galima analizuoti bendrai – per dalyvių požiūrio ir elgsenos visumą, mokesčių kultūrą sąlygojančius veiksniai papildant socialiniais - ekonominiais aspektais. Taigi, mokesčių kultūra – tai nacionalinėje kultūroje susiformavusių mokestinių santykių, siekiant optimizuoti mokestines pajamas, visumą, apimanti mokesčių sistemos dalyvių požiūrį ir elgseną sistemoje.

Mokesčių kultūrą įtakojančius veiksniai galima suskirstyti į bendruosius ir specifinius, nes mokesčių kultūrą sąlygoja bendrieji socialiniai-ekonominiai veiksniai, būdingi kultūrai, ekonomikai apskritai, ir specifiniai veiksniai, būdingi mokesčių sistemai. Mokesčių kultūros sąvoka rodo kokybinį žmogaus veiklos skirtumą, lyginant su kitomis ekonominio gyvenimo normomis, todėl makroekonominiai veiksniai įtakoja mokesčių sistemos dalyvių požiūrį ir elgseną per šalies kultūros lygį, jos istorinę patirtį, šalies ekonomikos išsivystymo lygį, socialinę – demografinę šalies piliečių padėtį, ugdymo bei švietimo sistemos lygį šalyje ir auklėjimą šeimoje. Mokesčių sistema formuojasi kartu su valstybe, todėl mokesčių mokėtojų požiūrį bei elgseną lemia valstybių vystymosi istorinė patirtis, kurios rezultatas yra dabartinės mokesčių sistemos. Radikaliai pasikeitus santvarkai, šalies piliečiai visada turi galimybę lyginti esamą mokesčių sistemą su buvusią, kas ne visada duoda pozityvų rezultatą. Šalies ekonomikos išsivystymo lygis bei šalies piliečių socialinė padėtis lemia piliečių pragyvenimo lygį bei šalies pajamų perskirstymą, nuo ko priklauso ir mokesčių sistemos išvystymas, biudžeto pajamų dydis.

L.P.Feld ir B.S.Frey (2002) tyrimai rodo, jog tokie demografiniai veiksniai, kaip amžius, lytis, šeimyninė padėtis, pajamų, nacionalinio identiteto lygis, įtakoja mokesčių mokėtojų elgseną. Demografiniai veiksniai nusako šalies gyventojų skaičių, darbo jėgos kiekį ir lygį, nuo ko priklauso mokestinių pajamų surinkimas. Sutvarkyta, gerai veikianti ugdymo bei švietimo sistema šalyje suteikia jauniausiems šalies piliečiams ne tik fundamentalių žinių, bet ir supažindina su visuomeninėmis taisyklėmis, pilietinėmis nuostatomis bei suteikia socialinių mokslų bendrąsias žinias, t.y. supažindina su pagrindiniais ekonominiais dėsniais, aptaria mokesčių sistemos veikimą ir pagrindžia jos būtinumą, leidžia geriau suprasti valdžios sprendimus, ir net įkvepia gilinti socialinių mokslų žinias aukštesnės pakopos studijose. Kaip ir kultūrinių vertybių, taip ir mokesčių kultūros vertybių perdavimui didelę įtaką turi šeima, tėvų auklėjimas bei nuostatos mokesčių sistemos klausimais, nes nuo tėvų požiūrio į valstybę, jos valdžią, pritarimas/nepritarimas mokesčių sistemai bei elgsenai tos sistemos atžvilgiu didele dalimi apspręs ir jaunosios kartos nuostatas šiais klausimais.

Apibendrinus aukščiau pateiktus rodiklius, įvertinus jų teigiamus ir neigiamus aspektus mokesčių kultūros požiūriu, galima teigti, jog jie labiau atspindi mokesčių mokėtojų elgseną, o ne požiūrį į mokesčius ir jų sistemą ir kad toli gražu nėra pilnai įvertinti visi mokesčių kultūrą sąlygojantys požiūrio veiksniai.

Tyrimo metodai

Buvo išskirti dažniausiai pasikartojantys mokslinėje literatūroje 5 bendrieji socialiniai – ekonominiai veiksniai ir atlikta anketinė apklausa. 2005-2006 m. buvo apklausta Lietuvos mokesčių sistemos mokesčių mokėtojų grupė (550 respondentų, atskirai fiziniai ir juridiniai asmenys), kurios metu buvo nustatyti trys būdingiausi Lietuvai mokesčių kultūros bendrieji socialiniai – ekonominiai veiksniai (Šinkūnienė, 2009). Likusiems 2 veiksniams (istorinei patirčiai ir ekonominiam auklėjimui šeimoje) respondentai neskyrė didesnės reikšmės.

Analizuojant nuomonių pasiskirstymą dėl bendrųjų veiksnių, buvo nustatyta, kad renkant svarbiausius šios grupės veiksniai fizinių ir juridinių asmenų nuomonės praktiškai sutapo. Pirmuoju prioritetu mokesčių mokėtojai pasirinko šalies ekonomikos išsivystymo lygį (61,1 proc. fizinių asmenų ir 66,3 proc. juridinių asmenų), antruoju prioritetu- ugdymo ir švietimo sistemos lygį šalyje (atitinkamai 37 ir 44,2 proc.), trečiuoju – šalies piliečių socialinės padėties veiksnį (atitinkamai 43,6 ir 44,7 proc.). Todėl mokesčių mokėtojų makroekonominės veiksniai įtaką mokesčių kultūros nustatymui ir buvo pasirinkti tokie Lietuvai būdingi socialiniai – ekonominiai mokesčių kultūros veiksniai: šalies ekonomikos išsivystymo lygis, ugdymo ir švietimo sistemos lygis šalyje ir šalies piliečių socialinė padėtis. Jie sąlygoja bendrąją šalies kultūrą bei ekonomikos vystymąsi. Klasifikuojant gautus veiksniai mąstymo ir elgsenos sintezės aspektu, vienas

makroekonominis veiksnys (ugdymo ir švietimo sistemos lygis šalyje) pasireiškia per mokesčių mokėtojų požiūrį, likę du veiksniai – per jų elgseną mokesčių sistemos atžvilgiu.

Kiekvienam iš bendrųjų socialinių – ekonominių veiksnių grupės veiksniai buvo atrinkti 4–7 rodikliai, kurie atspindi mokesčių kultūrą ir yra identifikuoti tarptautinėse statistikos duomenų bazėse ir Lietuvos statistikos departamento duomenų bazėje. Siekiant tolygiau atspindėti kiekvieną mokesčių kultūros veiksnį, rodiklių skaičius buvo mažinamas iki dviejų rodiklių kiekvienam veiksniai, kurie, atsižvelgiant į mokesčių kultūros sampratą, struktūriškai geriausiai atspindi atitinkamo veiksnio įtaką mokesčių kultūrai (Lentelė).

Šalies ekonomikos išsivystymo lygio veiksnį atspindi tokie rodikliai, kaip BVP vienam gyventojui (perkamosios galios standartais (PGS)) bei užimtumo lygis šalyje (proc.), santykinai parodantys atskiro šalies piliečio asmeninių pajamų, mokamų mokesčių lygį ir aktyvių mokesčių sistemos dalyvių įsitraukimą į ekonominį – socialinį šalies gyvenimą.

Lentelė. Mokesčių kultūros bendrieji socialiniai–ekonominiai veiksniai ir juos atspindintys rodikliai

Veiksniai	Veiksnį atspindintys rodikliai
Šalies ekonomikos išsivystymo lygis	BVP vienam gyventojui
	Užimtumo lygis šalyje, proc. nuo darbingų gyventojų skaičiaus
Ugdymo ir švietimo sistemos lygis šalyje	Turintys aukštąjį išsilavinimą, proc.
	Išlaidos švietimui, proc. nuo BVP
Šalies piliečių socialinė padėtis	Vidurinėsios visuomenės dalies gaunamų pajamų lygis, proc.
	Gini indeksas ekonominei nelygybei matuoti

Bendrasis vidaus produktas (BVP), yra labiausiai paplitęs, universalus mokesčių bazės matas, rodantis apmokestinimo ribas. BVP kartu yra socialinės ekonominės padėties matas, nes skirstymas į visuomenės sluoksnius atliekamas pagal gaunamą pajamų lygį, kurį rodo BVP struktūra. Užimtumo lygis šalyje skaičiuojamas kaip užimtų gyventojų skaičius su visais darbingais šalies gyventojais, išreikštas procentais. Kuo daugiau darbo jėgos šalyje ir kuo daugiau yra mokesčių sistemos dalyvių, tuo daugiau ekonominių gėrybių sukuriama, tuo greičiau auga ekonomika ir tuo daugiau ir stabiliau mokama mokesčių. Ugdymo ir švietimo sistemos lygio šalyje veiksnį atspindi tokie rodikliai, kaip turintys aukštąjį išsilavinimą bei išlaidos švietimui, proc. nuo BVP. Turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą rodiklis skaičiuojamas kaip studentų, dalyvaujančių aukštajame mokyme, neatsižvelgiant į amžių bei lytį, ir atitinkamo amžiaus (18–28 metų) gyventojų skaičiaus santykis, išreikštas procentais. Labiau išsilavinę ir, kaip taisyklė, didesnes disponuojamas pajamas gaunantys asmenys yra vidurinėsios klasės, kaip visuomenės stabilizavimo elemento, ir mokesčių kultūros pagrindas. Išlaidos švietimui (proc. nuo BVP) išreiškiamos kaip viešųjų išlaidų švietimui ir BVP procentinis santykis. Nuo išlaidų švietimui tiesiogiai priklauso švietimo proceso kokybė ir kiekybė, todėl šios išlaidos rodo tiek realią paramą, tiek prioritetų lygį šalyje, skirstant biudžeto asignavimus. Šalies piliečių socialinės padėties veiksnį atspindi GINI indeksas ir vidurinėsios visuomenės dalies gaunamų pajamų lygis (proc.), nusakantys pajamų pasiskirstymo nelygybę ir kartu socialinio, ekonominio stabilumo lygį, mokesčių kultūros vientisumo pasireiškimo galimybes. Gini indeksas yra plačiausiai naudojamas ekonominės nelygybės matavimo rodiklis. Mokesčių kultūros požiūriu didesnė socialinė poliarizacija didina pajamų pasiskirstymo nelygybę ir kartu nestabilumą visuomenėje dėl netolygių galimybių dalyvauti ekonominiame, socialiniame ir valstybės gyvenime. Vidurinėsios visuomenės dalies gaunamų pajamų lygis (proc.) parodo visuomenės pajamų pasiskirstymą viduriniuose visuomenės sluoksniuose.

Visų lentelėje pateiktų mokesčių kultūrą atspindinčių rodiklių didesnės reikšmės rodo aukštesnį mokesčių kultūros lygį šalyje, išskyrus Gini indeksą, kurio didesnė reikšmė rodo mažesnį mokesčių kultūros lygį, nes skatina didesnę socialinę nelygybę.

Makroekonominių veiksnių įtaka mokesčių kultūros pokyčiams nustatoma, naudojant apibendrintą mokesčių kultūros vertinimo matematinio modelio formavimo schemą (Buškevičiūtė, Mačerinskienė, 1999; Šinkūnienė, 2009):

$$I_{MK} \text{ pokytis dėl makroekonominių veiksnių} = \frac{\alpha \times \Delta \text{MAKRO}}{\Delta I_{MK} \text{ punktais}} \times \Delta I_{MK} \text{ procentais}, \quad (1)$$

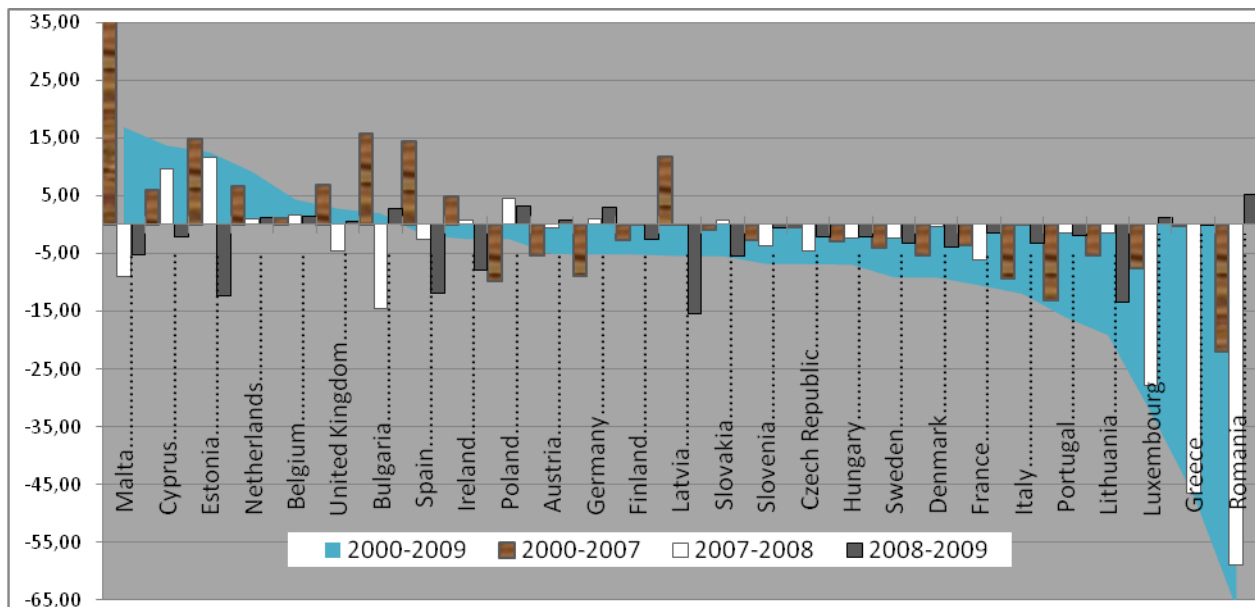
kur

I_{MK}	– mokesčių kultūros indeksas, kurio ribos yra tokios: [0 - 0,5] – žemas mokesčių kultūros lygis [0,5 - 0,8] – vidutinis mokesčių kultūros lygis [0,8 - 1,0] – vidutinis mokesčių kultūros lygis
α	– makroekonominių veiksnių svorio koeficientas (lygus 0,5)
$\Delta MAKRO$	– makroekonominių veiksnių pokytis nagrinėjamu laikotarpiu $\Delta MAKRO = MAKRO_{t+i} - MAKRO_t$, kur (2)
	$MAKRO$ – makroekonominio veiksnio reikšmė
	t – pradiniai nagrinėjamo laikotarpio metai
	i – nagrinėjamo laikotarpio metų skaičius
$\Delta I_{MK} \text{ punktais}$	– mokesčių kultūros indekso pokytis nagrinėjamu laikotarpiu, punktais $\Delta I_{MK} \text{ punktais} = I_{MK(t+i)} - I_{MK(t)}$ (3)
$\Delta I_{MK} \text{ procentais}$	– mokesčių kultūros indekso procentinis pokytis nagrinėjamu laikotarpiu $\Delta I_{MK} \text{ procentais} = \frac{\Delta I_{MK}}{I_{MK(t)}} \times 100$ (4)

Tyrimo rezultatai

Makroekonominių veiksnių įtakos mokesčių kultūros pokyčiams nustatymui pasirinktos Europos Sąjungos šalys dėl duomenų prieinamumo ir rezultatų aktualumo. Tačiau dėl mokesčių mokėtojų anketinės apklausos, kurią tektų atlikti visose ES šalyse sudėtingumo, tyrimo metodikoje buvo pasirinkti, nustatant mokesčių kultūros veiksnius, Lietuvos mokesčių mokėtojų anketinės apklausos duomenys. Mūsų manymu, tas labai neiškreips tyrimo rezultatų, nes Lietuva priklauso naujųjų ES šalių grupei, kuri sudaro didelę dalį ES. 55,2 proc. mūsų šalies importo ir 65,9 proc. jos eksporto vyksta su ES valstybėmis, kurių ekonominė ir mokesstinė aplinkos yra svarbios Lietuvos mokesčių sistemos ir mokesčių kultūros vystymuisi. Tyrimui pasirinkti 2000 – 2009 m. laikotarpio duomenys dėl jų prieinamumo ir palyginamumo.

Bendrųjų socialinių - ekonominių veiksnių, t.y. šalies ekonomikos išsivystymo lygio, ugdymo ir švietimo sistemos šalyje lygio, šalies piliečių socialinės padėties veiksnių, pokyčiai ES 2000 - 2009 m. pateikti 1 paveiksle.

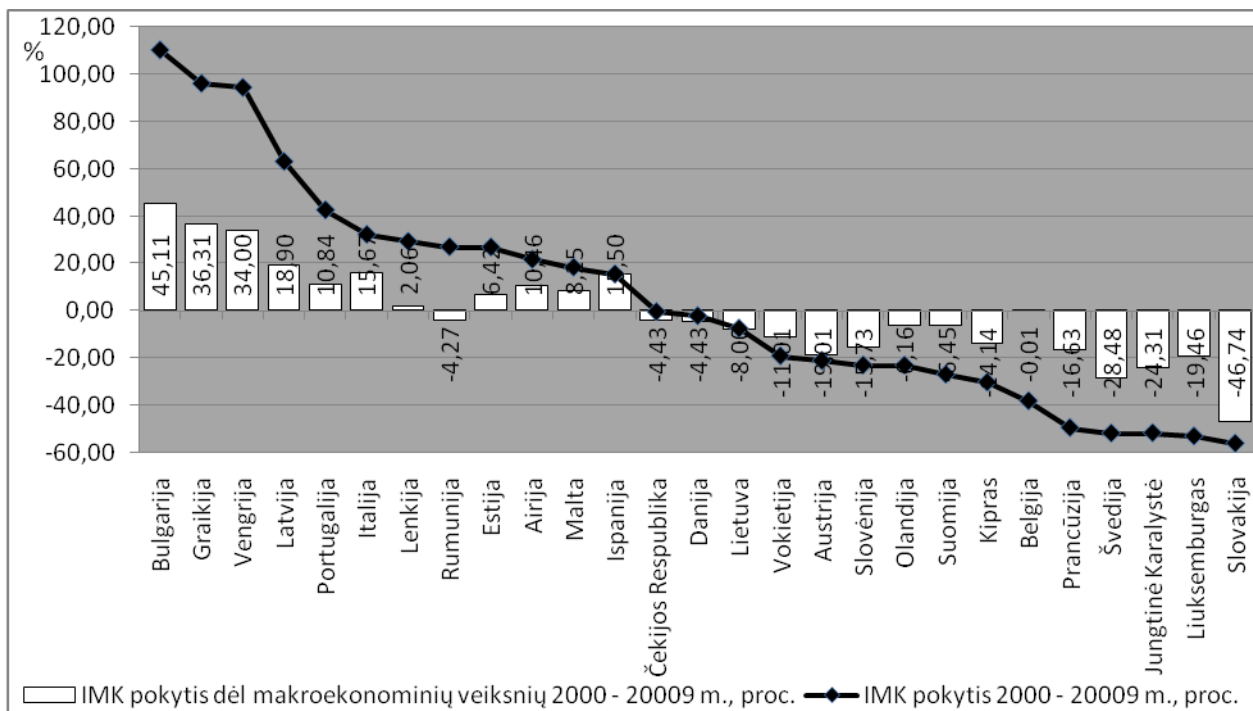
1 pav. Makroekonominių veiksnių kitimas ES 2000 – 2009 m., proc.

Šių makroekonominių veiksnių augimas nagrinėjamu laikotarpiu stebimas septyniose ES šalyse, daugumoje dėl 2000 – 2007 m. makroekonominių rodiklių didėjimo, kur didžiausią teigiamą pokytį (16,8 proc. Maltoje) sąlygojo spartus makroekonominis augimas (net 35,4 proc.) būtent šioje šalyje 2000 - 2007 m., aplenkiantis visų ES šalių šios veiksnių grupės pokyčius 2000 - 2009 m. laikotarpiu. Neigiamas makroekonominis kitimas matomas dvidešimtyje ES šalių, sparčiausios mažėjimo tendencijos pasireiškė

Liuksemburge, Graikijoje ir Rumunijoje tiek nagrinėjamu laikotarpiu (makroekonominių veiksnių grupės rodikliai sumažėjo atitinkamai 32,5 proc., 46,8 proc. ir 66,3 proc.), tiek atskirais šio laikotarpio tarpniais (ypač staigus makroekonominės padėties blogėjimas stebimas 2007 – 2008 m., atitinkamai 27,8 proc., 46,6 proc. ir 60,0 proc.).

Makroekonominių veiksnių augimo tendencijose šis dėsningumas nepasireiškė, skirtingais šio laikotarpio tarpniais skirtingos šalys užėmė lyderių pozicijas makroekonominiame augime: pavyzdžiui, 2000 - 2007 m. didžiausias makroekonominių veiksnių pokytis įvyko Maltoje, Estijoje ir Bulgarijoje (atitinkamai mažėjimo tvarka), 2007 – 2008 m. – Estijoje, Kipre ir Lenkijoje, 2008 – 2009 m. Rumunijoje, Vokietijoje ir Lenkijoje. Pastaroji analizė atskleidžia kitokio pobūdžio dėsningumą – beveik visos paminėtos šalys, kurios nagrinėjamu laikotarpiu (ir atskirais šio laikotarpio tarpniais) patyrė sparčiausius teigiamus makroekonominius pokyčius, yra naujosios ES šalys narės: 2000 - 2009 m. Maltoje, Kipre ir Estijoje vyko sparčiausias makroekonominis augimas (12 – 17 proc.). Likusiose ES naujosiose šalyse (63 proc. naujųjų šalių) vyko makroekonominių rodiklių mažėjimas (išskyrus Bulgariją, kurios augimas nagrinėjamu laikotarpiu sudarė 1,91 proc.). Prastesnė situacija stebima senosiose ES šalyse, kur tik 20 proc. senųjų šalių (Olandija, Belgija ir Jungtinė Karalystė) makroekonominių veiksnių pokyčiai buvo teigiami. Taigi, nagrinėjamo laikotarpio atskirų tarpnių analizė rodo, kad makroekonominiai veiksniai didėjo tik 2000 – 2007 m. (vidutiniškai 0,54 proc.) dėl aukščiau minėtų naujųjų ES šalių makroekonominio augimo. Likusiais laikotarpio tarpniais vyko mažėjimas. Sparčiausiai makroekonominiai veiksniai mažėjo 2007 – 2008 m. (vidutiniškai 5,76 proc.), nes ES šalių makroekonominis augimas buvo nedidelis (tik trys šalys, kurių teigiami makroekonominiai pokyčiai išsidėstė 5 – 12 proc. ribose), palyginus su aukščiau minėtu labai sparčiu makroekonominių veiksnių mažėjimu (trys šalys, kurių neigiamas makroekonominis kitimas išsidėstė net 28 – 60 proc. ribose).

Mokesčių kultūros bendras lygis ES šalyse 2000 – 2009 m. laikotarpiu smuko vidutiniškai 4,66 proc., t. sk. šį mokesčių kultūros lygio mažėjimą vidutiniškai 0,95 proc. iššaukė bendrieji socialiniai-ekonominiai veiksniai (2 pav.).

2 pav. Bendrųjų socialinių – ekonominių veiksnių grupės įtaka mokesčių kultūros lygiui ES 2000 – 2009 m., proc.

Nagrinėjamu laikotarpiu stebimos mokesčių kultūros pokyčių visumoje ir makroekonominių veiksnių įtakotų mokesčių kultūros pokyčių bendra kitimo tendencija. Teigiama šių veiksnių įtaka mokesčių kultūrai pasireiškė tose dvylikoje ES šalių, kuriose mokesčių kultūra augo: stipriausias veiksnių poveikis mokesčių kultūros augimui buvo Bulgarijoje, Graikijoje, Vengrijoje ir Latvijoje (atitinkamai 45,11 proc., 36,31 proc., 34 proc. ir 18,9 proc.), išskyrus Rumuniją, kurioje makroekonominiai veiksniai 4,27 procentais sumažino

bendrą šalies mokesčių kultūros išaugimą. Neigiami mokesčių kultūros pokyčiai įvyko penkiolikoje ES šalių, ir nagrinėjamu laikotarpiu nei vienoje šių šalių nepasireiškė teigiama makroekonominių veiksnių įtaka mokesčių kultūros kitimui: stipriausiai (net 46,74 proc.) ši veiksnių grupė įtakojo bendrą Slovakijos mokesčių kultūros smukimą 56,01 procentais, tai didžiausias neigiamas I_{MK} pokytis ES šalyse 2000 - 2009 m.

Teigiama makroekonominių veiksnių įtaka mokesčių kultūros augimui pasireiškė penkiose senosiose ir šešiose naujosiose ES šalyse, tačiau naujosiose šalyse įtaka mokesčių kultūros didėjimui buvo didesnė dėl naujai atsiradusių ir kol kas nepanaudotų ekonominių ir socialinių galimybių. Tuo tarpu neigiama šių veiksnių įtaka mokesčių kultūros mažėjimui pasireiškė daugiausia senosiose ES šalyse, kurios tokio potencialo vystymo galimybių neturėjo. Atlikta makroekonominių veiksnių įtakos mokesčių kultūrai analizė ES šalyse 2000 – 2009 m. rodo, kad bendrą mokesčių kultūros mažėjimą 0,95 proc. įtakojo makroekonominių rodiklių mažėjimas. Pradedant nuo 2004 – 2005 m., beveik visose senosiose ES šalyse, kuriose mokesčių kultūra buvo vidutinio (Danijoje - aukšto) lygio, prasidėjo jos mažėjimas (išskyrus Airiją ir Olandiją, kurių mokesčių kultūra ne tik nemažėjo, bet ir pradėjo didėti). Ir tai nereiškia, kad mokesčių kultūros lygis smuko, tiesiog senųjų šalių mokesčių sistemos pradėjo prisitaikymo prie naujų šalių mokesčių sistemų procesą, reaguodamos į didžiulę Rytų plėtros bangą.

Atlikta analizė parodė, kad naujųjų ES šalių ir senųjų ES šalių, kurių makroekonominiai rodikliai silpnesni (Ispanija, Italija, Portugalija ir Graikija), yra žemas mokesčių kultūros lygis dėl nepakankamai išvystytų mokesčių sistemų, ekonominės ir socialinės valstybės politikos, o iš kitos pusės, žemas šių šalių mokesčių kultūros lygis, savo ruožtu, sąlygoja blogesnius jų makroekonominis rodiklius.

Išvados

- Atlikus mokslinės literatūros analizę, mokesčių kultūrą įtakančius veiksniai išskiriami į dvi grupes: bendruosius ir specifinius, nes mokesčių kultūrą sąlygoja bendrieji socialiniai-ekonominiai veiksniai, būdingi kultūrai, ekonomikai apskritai, ir specifiniai veiksniai, būdingi mokesčių sistemai. Buvo išskirti 5 makroekonominiai veiksniai, o anketinės apklausos (Lietuvos pavyzdžiu) metodu iš jų buvo atrinkti 3 svarbiausi (šalies ekonomikos išsivystymo lygis, ugdymo ir švietimo sistemos lygis šalyje ir šalies piliečių socialinė padėtis), sąlygojantys bendrąją šalies kultūrą bei ekonomikos vystymąsi. Kiekvienam jų buvo atrinkti po 4 - 7 rodikliai, kurie atspindi mokesčių kultūrą ir yra identifikuoti tarptautinėse statistikos duomenų bazėse ar Lietuvos Statistikos departamento duomenų bazėje. Siekiant tolygiau atspindėti kiekvieną mokesčių kultūros veiksnių, rodiklių skaičius buvo sumažintas iki dviejų rodiklių kiekvienam veiksniai, kurie, atsižvelgiant į mokesčių kultūros sampratą, struktūriškai geriausiai atspindi atitinkamo veiksnio įtaką mokesčių kultūrai. Makroekonominių veiksnių įtaka mokesčių kultūros pokyčiams nustatoma, naudojant apibendrintą mokesčių kultūros vertinimo matematinio modelio formavimo schemą.
- Atlikta makroekonominių veiksnių įtakos mokesčių kultūrai analizė liudija, kad šios grupės veiksniai neigiamai veikė mokesčių kultūros pokyčius (makroekonominių veiksnių įtakoje mokesčių kultūros sumažėjimas siekė 0,95 proc., bendras I_{MK} vidutiniškai sumažėjo 4,7 proc.).
- Nagrinėjamu laikotarpiu tiriamose ES šalyse stebimos mokesčių kultūros pokyčių visumoje ir makroekonominių veiksnių įtakotų mokesčių kultūros pokyčių bendra kitimo tendencija. Teigiama šių veiksnių įtaka mokesčių kultūrai pasireiškė tose 12 ES šalių, kuriose mokesčių kultūra augo, išskyrus Rumuniją, kurioje makroekonominiai veiksniai 4,27 procentais sumažino bendrą šalies mokesčių kultūros išaugimą. Neigiami mokesčių kultūros pokyčiai įvyko 15 ES šalių, ir nagrinėjamu laikotarpiu nei vienoje šių šalių nepasireiškė teigiama makroekonominių veiksnių įtaka mokesčių kultūros kitimui.
- Atlikus skaičiavimus, naujosiose ES šalyse gauta makroekonominė įtaka mokesčių kultūros didėjimui buvo didesnė, nei senosiose šalyse dėl naujai atsiradusių ir kol kas nepanaudotų ekonominių ir socialinių galimybių vystyti turimą potencialą. Beveik visose senosiose ES šalyse, kuriose mokesčių kultūra buvo vidutinio (Danijoje - aukšto) lygio, 2004 – 2005 m. prasidėjo jos mažėjimas (išskyrus Airiją ir Olandiją, kurių mokesčių kultūra ne tik nemažėjo, bet ir pradėjo didėti). Tai nerodo, kad mokesčių kultūros lygis smuko, tiesiog senųjų šalių mokesčių sistemos pradėjo prisitaikymo prie naujų šalių mokesčių sistemų procesą, reaguodamos į didžiulę Rytų plėtros bangą; nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje visų šių šalių mokesčių kultūra pakilo ar bent nesumažėjo (išskyrus aukšto lygio Danijos mokesčių kultūrą, kuri 2000 – 2009 m. 4,47 proc. sumažėjo dėl ją įtakojušių makroekonominių veiksnių).
- Atlikta analizė parodė, kad naujųjų ir senųjų ES šalių, kurių makroekonominiai rodikliai silpnesni (Ispanija, Italija, Portugalija ir Graikija), yra žemas mokesčių kultūros lygis dėl nepakankamai išvystytų

mokesčių sistemų, ekonominės ir socialinės valstybės politikos, o iš kitos pusės, žemas šių šalių mokesčių kultūros lygis, savo ruožtu, sąlygoja blogesnius jų makroekonominius rodiklius.

Literatūra

1. Baltrušaitis, J. (2008). Mokesčiai: ekonomikos ir moralės sandūra//Mokesčių žinios. Nr.22 (585).
2. Beržinskas, G. (2002). Etika gyvenime ir versle: pažinimas ir taikymas. V.: VU leidykla.
3. Buškevičiūtė, E., Mačerinskienė, I. (1999). Finansų analizė. K.: Technologija.
4. Fehr, E., Gächter, S. (1997). Reciprocity and Economics. The Economic Implication of Homo Reciprocans. Working Paper. University of Zurich.
5. Feld, L.P., Frey, S.F. (2002). Deterrence and tax morale: how tax administrations and tax payers interact. http://www.bsfrey.ch/articles/D_177_03.pdf. 2012-02-26.
6. Jurgelevičienė, B. (2005). Mokesčių mokėjimas yra bendros kultūros dalis// Mokesčių žinios. Nr.40 (450).
7. Laumenskaitė, E. (2001). Ekonomika, etika ir vertybės//Pinigų studijos Nr.2.
8. Levišauskaitė, K., Šinkūnienė, K. (2006). Mokesčių kultūros ir mokesčių mentaliteto aspektai efektyvioje valstybės mokesčių sistemoje//Viešoji politika ir administravimas, Nr.15.
9. Martinez-Vazquez, J., McNab, R.M. (2000). The Tax Reform Experiment in Transitional Countries//National Tax Journal, Nr.53(2).
10. Martinez-Vazquez, J., Wallace, S. (2000). The Ups and Downs of Comprehensive Tax Reform in Russia//National Tax Association Proceedings of 92nd Annual Conference on Taxation.
11. Nerre, B. (2000). Tax Culture Shock in Japan. GAPE conference. Forthcoming in: Walter Ötsch and Stephan Panther (eds.): Economics as a Social Science. Cheltenham, UK: Edward Elgar, in print. http://books.google.com/books/about/Tax_culture_shock_in_Japan.html?id=Xe51YgEACAAJ. 2011-08-05
12. Nerre, B. (2001). The Emergence of Tax Culture in Russia. The 57th Congress of the International Institute of Public Finance: The Role of Political Economy in the Theory and Practice of Public Finance: August 27-30, 2001. Linz, Austria. Working Paper Series in Public Administration Nr. 20/2001. School of Management, St. Petersburg State University. St. Petersburg, Russia . <http://www.nerre.com>. 2012-02-26.
13. Nerre, B. (2001a). The Role of Tax Culture in Transformation Processes - The Case of Russia. ASPE Working Paper #03/2001. September St. Petersburg, Russia. <http://www.nerre.com>. 2012-02-26.
14. Nerre, B. (2004). Modelling tax culture//European public choice society annual meeting 2004, Germany.
15. Pausch, A. (1992). Persönlichkeiten der Steurkultur – Steuergeschichte in Lebensbildern von Johannes v. Miquel bis Armin Spitaler. Herne/Berlin: Verlag Neue Wirtschafts-Briefe.
16. Pukelienė, V., Šinkūnienė, K. (2007). Taxation relations and tax culture perspective in the context of integration and globalisation// Europe after historical enlargement: The Proceedings of the 5th Audentes Spring Conference 2006 and other papers on Europe's current political, legal, economic and social affairs. Tallin, p.250-272.
17. Rakauskienė, O.G. (2006) Valstybės ekonominė politika: monografija. V.: MRU.
18. Reckers, F.M.J., Sanders, D.L., Roark, S.J. (1994). The Influence of Ethical attitudes on Taxpayer Compliance//National Tax Journal, Nr.47/4.
19. Schmolders, G. (1970). Finanz-und Steuerpsychologie, Das Irrationale in der öffentlichen Finanzwirtschaft, Hamburg, s.53.
20. Schneider, F., Klingmair, R. (2004). Shadow economies around the world: what do we know? CESifo working paper, Nr. 1167, p.58.
21. Schumpeter, J. A. (1992). Ökonomie und Soziologie der Einkommensteuer//Der Deutsche Volkswirt. Nr.4.
22. Spitaler, A. (1954). Die gegenseitige Annäherung der Steuersysteme der Kulturstaaten. Armin Spitaler (ed.): Probleme des Finanz- und Steuerrechts – Festschrift für Ottmar Bühler. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt KG, p.209-231.
23. Šinkūnienė, K. (2009). Mokesčių kultūros vertinimo modelis: daktaro disertacija (ekonomika 04 S), K.: VDU leidykla.